

ΠΑΛΑΙΑΙ ΑΘΗΝΑΙ

ΤΑ ΚΑΦΦΕΝΕΙΑ

[Μία παλαιά εικών. — «Τὸ πράσινο δενδρί». — Κῆπος τοῦ Κλαυθμῶνος. — Οἱ ἄνθρωποι τῶν Καφφενείων. — Οἱ στρατηγοί. — Τὸ Τίβολι, τὸ Παυσίλυπον, τὸ καφφενεῖον τῶν εὖ φρονούντων. — Ὁ φοῦρνος τοῦ Γερομίχα. — Οἱ ὑπαίθριοι μάγειροι. — Ἡ Ὁραία Ἑλλάς. — Ἡ ΜΑΓΚΟΥΡΑ.]

ΒΛΑΧΙΣΤΑ ἀπομένουσιν εἰσέτι σημεῖα τῶν πρὸ τριακονταετίας ἀκόμη Ἀθηναίων, τὰ ἀναμιμνήσκοντα τὴν μορφήν τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῆς ἐποχῆς τῆς πρώτης ἡμῶν βασιλείας. Μὲ τὴν ἐπελθούσαν αὐξήσιν τῆς πόλεως ἐξηφανίσθησαν καὶ τὰ κέντρα ἐκεῖνα, ἔνθα συνηθοῦζετο ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία, τὰ καφφενεῖα, τὰ ζαχαροπωλεῖα, τινὰ τῶν ὁποίων εἶχον ἱστορικὴν ὅλως σημασίαν, παίζοντα πρόσωπον πολιτικῶν συλλόγων καὶ κατὰ τινὰ ἔκφρασιν ποιητοῦ, ἐθεωροῦντο ὡς προθάλαμοι λαϊκῶν κοινοβουλίων. Ἡ ἔκφρασις εἶνε ζωηρὰ βεβαίως, ἀλλὰ πράγματι ἐντὸς τῶν αἰθουσῶν τῶν καφφενείων ἐκείνων οἱ πρὸ ἐνὸς κυαθίσκου καφφέ φουστανελλοφόροι, πολιτειολόγοι ἀνέλυον τὴν πολιτικὴν οὐ μόνον τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ἀλλὰ κατέκρινον καὶ ἐκείνην ὀλοκλήρου τῆς Εὐρώπης καὶ ἐπέκρινον τὰς πράξεις ὅλων τῶν μεγάλων πολιτικῶν τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ τοῦ Μετερνίχου μέχρι τοῦ Σιλιβέργου. Ὡστε τὰ καφφενεῖα ἐκεῖνα τῶν πρώτων χρόνων τῶν νεωτέρων Ἀθηναίων, εἶχον καίποιαν διαφορετικὴν σημασίαν ἀπὸ τὰ σημερινά, καὶ ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψει παρ' ὅλων τῶν κυβερνήσεων καὶ τῶν πολιτικῶν κομμάτων, διότι ἐκεῖ μέσα ἐχαλκεύετο ἡ κοινὴ γνώμη.

Πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ὑπῆρχον ἐν τῇ πρωτευούσῃ μερικά *καφφεδαχια* πλησίον τοῦ μεγάλου Τζαμίου καὶ παρὰ τὴν βρύσιν τοῦ Βορρειᾶ. Εἶδον ἄλλοτε μίαν ὠραιοτάτην εἰκόνα, εἰς ἐν ἐκ τῶν παλαιῶν συγγραμμάτων τοῦ Δυπρέ, παριστῶσαν καφφενεῖον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης: μικρόν, κακοφώτιστον, μὲ μικρὰ παράθυρα, μὲ ρυπαρὰ βεβαίως δάπεδα, ἦτο ἀπαράλλακτον μὲ τὰ καφφενεῖα ἐκεῖνα, ἅτινα κατέστρεψεν ἡ πυρκαϊὰ ἡ ἀποτεφρώσασα τὴν παλαιὰν Ἀγοράν, καὶ τὰ ὅποια δύναται τις νὰ ἴδῃ σήμερον εἰς τὰς τουρκικὰς μικροπόλεις. Ἐντὸς τῆς αἰθούσης ἔχοντες ἐνώπιόν των τουρκικὸν σκίμποδα παίζουνσι τὸ τάβλι των κάτισχνοι χόντζαι, ἐνῷ ἄλλοι ἀνατολῖται μὲ οἰδαλέας μορφὰς καὶ νυσταλέα ὄμματα ροφοῦν ἐν ἀνέσει τὸν ναργιλέν των καὶ παρακολουθοῦσι τὸ παιγνίδι τῶν χοντζάδων. Ἡ εἰκὼν αὕτη εἶνε ἡ πιστοτέρα τῶν καφφενείων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὡς τὰ εἶδε καὶ τὰ περιέγραψεν ὁ γάλλος περιηγητής. Ἡ ἐπανάστασις ἐξηφάνισεν ὁλοσχερῶς τὰ πενιχρὰ ταῦτα καφφενεδαχια καὶ ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἐγκατέλειψαν τὰς Ἀθήνας, δὲν ὑπῆρχον ἢ ἐν ἡ δύο μικροεργαστήρια διασώζοντα ἀκόμη τὴν στέγην των, ταῦτα δὲ ἔδιδον καὶ καφφὲν ἐνῷ ταυτοχρόνως ἐπώλουν καὶ τὰ πρῶτα ἐκδοθέντα ἐν Αἰγίνῃ ἀλφαθητάρια. Ὀλίγον ἀργότερα, ἐκεῖ ἔνθα ὑπάρχει ἡ περικαλλὴς σήμερον λεωφόρος τῆς Ἀμαλίας, ἡγέρθη μικρόν σανιδόπηκτον καφφενεῖον, πλησίον τῆς Μπουμπουνίστρας, ὡς ἐκαλεῖτο μικρὰ δεξαμενὴ, ἀποθηκεύουσα ὕδωρ ἔκ τινος ἀρχαίου ὑδραγωγείου. Ἀλλὰ μετὰ μικρόν ἡ παράγκα αὕτη—ἣν διηύθυνε γέρων ἀγωνιστής, ὅστις καταθέσας τὰ ὄπλα, ἐπανάλαβε τὸ εἰρηνικὸν ἔργον του—ἐξηφανίσθη καὶ οἱ ἀφιχθέντες ἐν Ἀθήναις Βαυαροὶ ἤνοιξαν τὸ πρῶτον ἀθηναϊκὸν καφφενεῖον, τὸ γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Πράσινο δενδρί*.

Τὸ καφφενεῖον τοῦτο εὕρισκετο παρὰ τὴν ἁγίαν Τριάδα καὶ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ, ἦτο δὲ ἐν εἶδος λέσχης καὶ ἐστιατορίου, συντηρούμενον κυρίως ἀπὸ τῶν Βαυαρῶν ἀξιωματικῶν. Τὸ καφφενεῖον εἶχεν εὐρωπαϊκοῦ ἐντευκτηρίου εὐπρέπειαν, ἐκεῖ δὲ εὕρισκον ἀνάπαυσιν ὅλοι οἱ παρεπιδημοῦντες ξένοι καὶ πολλοὶ ἡμέτεροι. Οἱ ἰδρυταὶ αὐτοῦ, εἰς ἀρχαῖος δραγῶνος Βαυαρὸς, καὶ ἡ Κυρία του, παχεῖα ὡς χήνα καλοθρεμμένη, εἶχον δώσῃ εἰς τὸ καφφενεῖον των τὸ ποιητικὸν ὄνομα «Grüner Baum» ἥτοι πρᾶσινο δενδρί, ὑπὸ τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο ἦτο γνωστὸν εἰς τὰ μετέπειτα ἔτη. Τὸ κατάστημα εἶχε διαιρεθῇ εἰς τὴν κυρίως αἴθουσαν, εἰς τὸ ἐστιατόριον, εἰς τὸ μαγειρεῖον καὶ εἰς τὸ ἀναγνωστήριον. Ἐκεῖ εὕρισκον οἱ θελόντες νὰ γευματίσωσι κρύα φαγητά, αὐγὰ καὶ—πρᾶγμα σπάνιον διὰ τὰ κατόπιν ἔτη—*ζαμπόν*, πρὸ πάντων ὁμῶς ἀρωματώδη λου-

κάνικα· ἐκεῖ περιέπιπτε κάποτε καὶ τις εὐρωπαϊκὴ ἑφημερίς, ἐξ ἧς ἐμάνθανον τί ἐγίνετο εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον οἱ ξένοι ἀξιωματικοί. Εἰς τὸ «Πράσινο δενδρί» εἰσῆχθη κατὰ πρῶτον ὁ ζῦθος, καὶ ἐκεῖ πρῶτην φοράν οἱ θιασῶται τοῦ ξανθοῦ ρητινίτου, καταπατοῦντες τὰς προλήψεις ἤρχισαν νὰ εὐρίσκουν εὐποτον τὴν ξανθὴν *μπίραν*, ἣτις τοιαύτην ἔλαβε σήμερον δημοτικότητα, ὥστε καὶ εἰς τὰς μικρότερας κώμας τῆς Ἑλλάδος θὰ εὑρετε ξυνισμένον μὲν, ἀλλὰ πάντοτε ἀφρίζον τὸ γερμανικὸν τοῦτο νέκταρ. Εἰς τὸ καφφενεῖον ἐκεῖνο ἐδίδοντο ἐνίοτε καὶ μουσικαὶ συναυλίαι. Βαυαροὶ ἐρασιτέχναι ἐλάμβανον τὰ μουσικὰ των ὄργανα καὶ ἐκτελοῦντες τεμάχια τινὰ τῆς τότε εὐρισκομένης ἐν μεγάλῃ δημοτικότητι μουσικῆς τοῦ Ροσσίνη, προσεκάλουν τοὺς ἡμεδαπούς, οἵτινες τότε πρῶτον ἀκούοντες τὰς ἀρμονίας εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς ἐχασμῶντο καὶ ἐπταρνίζοντο, προτιμῶντες, ἀντὶ τοῦ Κουρέως τῆς Σιβίλλης, τὰ σπαρακτικὰ μέλη τῆς *πίπιζας* καὶ τοὺς θορυβώδεις δούπους τῶν τραχυφώνων τυμπάνων, ἅτινα τοιαύτην ἐξήσκησαν κατόπιν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν πολιτικῶν γεγονότων τῆς ἡμετέρας πατρίδος. Τὰς συναυλίας ταύτας, εἰς ἃς προσεῴρχεν ὁ Βλίσμαν παίζων ἐξαίρετον πλαγίαυλον, ἐτίμα καὶ ὁ Βασιλεὺς Ὁθων, ὅστις ἐκ τῶν ἀνακτόρων μετέβαινε πεζῇ, πρῶτον, διότι δὲν ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἄμαξα, καὶ δεύτερον, διότι καὶ ἂν εὐρίσκετο τοιαύτη δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ διέλθῃ τὸν ἀκατάστατον καὶ πλήρη χανδάκων ἐκεῖνον δρόμον. Κάποτε ἐξεκυβεύοντο καὶ μικρὰ λαχεῖα, γινόμενα διὰ φιланθρωπικοὺς σκοποὺς καὶ ἐδίδοντο αὐτοσχέδιοι χοροὶ ὑπὸ τὰ φυλλώματα ψωραλέων τινων μωρεῶν, αἵτινες ἀπετέλουν τὰ δένδρα τοῦ κήπου. Οἱ παρεπιδημοῦντες ἐνταῦθα βαυαροὶ ἐχόρευον μετὰ ζωηρότητος τετραχόρους καὶ στροβίλους μετὰ τῶν. Γυναῖκες δὲν μετέβαινον εἰς τοὺς χοροὺς τούτους, καθόσον ὅτε πρῶτον ἀνεκοινώθησαν οἱ χοροὶ οὗτοι καὶ περιεγράφησαν, ἔφριξαν οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῇ ἀνθηκότητι. Μερικὰ μάλιστα σατυρικὰ παραρτήματα ἐκαυτηρίασαν μετὰ πάθους τὸ πραξικόπημα τῶν συζύγων ἐκείνων, οἵτινες εἶχον τὸ θάρρος νὰ φέρωσι τὰς γυναῖκας των οὐχὶ νὰ χορεύσωσιν, ἀλλὰ νὰ ἰδῶσι τοὺς ἀχρεῖους ἐκείνους χοροὺς, ἔνθα ἡ γυνὴ ρίπτεται εἰς τὴν ἀγκάλῃν τοῦ χορευτοῦ καὶ περιστρέφεται ὡς δαιμονιώσα! Ἀλλὰ ἡ συνήθεια καταβάλλει τὰ πάντα, καὶ μετὰ τοὺς πρῶτους χοροὺς οἱ σατυρικοὶ ποιηταὶ κατηνύσθησαν, αἱ κονισαλέαι ἐκεῖναι μωρέαι εἶδον ὀρχουμένας τετραχόρους τὰς πρῶτας Ἑλληνίδας, χωρὶς νὰ ὑποστῶσι πλέον τὸ καυτήριον τῶν σατυριστῶν.

Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἐθεωρεῖτο τόσο πολυτελές, ὥστε οἱ ἐντό-

πιοι μετὰ δειλίας εἰσῆρχοντο ἐντὸς αὐτοῦ. Ἡ καταστροφή τοῦ ἐπταετοῦς πολέμου εἰς τοιαύτην θέσιν εἶχε καταντήσῃ τὰς Ἀθήνας, ὥστε δὲν εὑρισκέ τις καθ' ὅλην τὴν πόλιν οὔτε δέκα οἰκήματα διατηροῦντα τὰς στέγας των. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο διετηρεῖτο ἀκέραιον, βαθμηδὸν δὲ τὸ πράσινο δένδρι ἐγένετο γενικὸν κέντρον, βαυαρικὴ δὲ ὀρχήστρα ἐκ χαλκίνων ὀργάνων ἀποτελουμένη, ἀνέκρουε τὰς συμφωνίας τοῦ Μότσαρτ, ἐνῷ ὀλίγον ἀπωτέρω τοῦ καφφενείου τούτου, παρὰ τὸ Χασεκί, δύο ζυγαῖς ρεαουλλίων ἔπαιζον τὸ «καΐκανε τὰ Γιάννενα καὶ γίνηκαν ντιβάνι» εὐσωμοὶ δὲ φουστανελλοφόροι ἀνεπήδων εἰς τὰς κρούσεις τῶν τυμπάνων καὶ ἐν ἐνθουσιασμῷ ἀνεκραύγαζον τὸ μέχρι σήμερον διασωζόμενον ἐπιφώνημα «ἄς φέξῃ». Ἀλλὰ καὶ τώρα ἂν θέλῃ τις δύναται νὰ ἰδῇ τὸ πράσινον δένδρι εὐρισκόμενον ἀμέσως μετὰ τὰς πρώτας οἰκίας τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ περιπεφραγμένον διὰ κιγκλίδων ὑποπρασίνων καὶ ἀπολέσαν πλέον ὅλην τὴν ποίησίν του. Ὁ κῆπος σήμερον σκυθρωπὸς φθισᾷ, οὐδὲν δὲ ἀπομένει πλέον ἐκ τῆς παλαιᾶς εὐκλείας του. Πρὸ δέκα ἀκόμη ἐτῶν διέσωζε τὸ ἐξοχικὸν ἐκεῖνο καφφενεῖον ἅτι τι ἐκ τοῦ παρελθόντος του. Διετῆρει ἀκόμη τὸν τίτλον του μὲ πράσινα γράμματα «Τὸ πράσινο δένδρι» περίεξ γελοιογραφικῆς τινος εἰκόνας δένδρου. Τώρα καὶ αὐτὰ ἀπηλείφθησαν, καὶ δὲν ἀπομένει τίποτε παρὰ μόνον τὸ οἰκοδόμημα ἀναμνησκὸν εἰς τὰ ὀλίγα ἀπομείναντα γερόντια τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὰς θαλίας τοῦ βαυαρικοῦ καφφενείου, ὅπου εὕρισκον μίαν εὐρωπαϊκὴν γωνίαν νὰ καταφύγωσιν, ὅσοι ἤρχοντο εἰς τὰ παλαιὰ καὶ νέα ἐρείπια τῶν Ἀθηνῶν. Ἐκεῖ οὗτοι ἠδύναντο νὰ εὕρωσιν εὐρωπαϊκὸν καφφέν, καμμίαν παραπεσοῦσαν μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς πρωτευούσης εὐρωπαϊκὴν ἐφημερίδα καὶ νὰ χορεύωσιν ἐν βάλς μετὰ τινος πυρότριχος Γερμανίδος ἥτις ἐξῆπτε ἀνέκφραστα αἰσθήματα εἰς τοὺς ἐξηγριωμένους ἥρωας τῆς ἐπαναστάσεως. Ἀλλ' ἐν τῷ κήπῳ ἐκείνῳ δὲν ἐτελοῦντο μόνον αἱ εἰρηνικαὶ θαλίαι· οἱ Βαυαροὶ πιστοὶ πάντοτε εἰς τὰ ἥθη των ἐσπαθοκοποῦντο καὶ ἐδίδαξαν κατὰ πρῶτον τὴν σπαθασκίαν εἰς τοὺς νεαροὺς Ἑλλήνας ἀξιωματικούς, ὥστε καὶ ὡς ὀπλασκητήριον ἐχρησίμευσεν ἡ περιφρονημένη σήμερον ἐκείνη μάδρα. Ἐντὸς αὐτῆς συνῆψαν τὰς πρώτας σχέσεις οἱ Γερμανοὶ στρατιωτικοὶ μετὰ Ἑλληνίδων καὶ ἐνυμφεύθησαν τοιαύτας. Ἡ ἰδιοκτῆτις τοῦ καφφενείου, ὅτε ἐξεδιώχθησαν ἐντεῦθεν οἱ Βαυαροί, δὲν συναπῆλθε μετ' αὐτῶν, ἀλλὰ διετῆρησε τὸ καφφενεῖον της. Ἡ πόλις ἐν τῷ μεταξύ ἠῤῥixανε, τὰ κέντρα μετετίθεντο καὶ τὸ πράσινο δένδρι ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ, σήμερον δὲ ἐξέπεσεν εἰς ἀγροτικὸν καφφενεῖον, εἰς ὃ σταθ-

μεύουν καὶ ροφῶσι τὴν μαστίχαν των καὶ ποτίζουν τὰ ζῶα των οἱ εἰς Θήβας μεταβαίνοντες καρραγωγεῖς.

Μέχρι τοῦ 1860 τὸ καφφενεῖον τοῦτο ὑφίστατο, οὐχὶ ἐν τῇ ἀκμῇ του βεβαίως τῇ πρώτῃ, ἀλλ' ὡς ἐξοχικὸν ἐντευκτήριον, ὅπου ἡ νεολαία, ἡ ἔχουσα νὰ δαπανήσῃ ὀλίγαις σφάντσιαις, μετέβαινεν ἐκεῖ καὶ ἔπινε ζῦθον. Τῶν ὁμάδων τούτων προεξῆρχον ὁ Βρατσάνος, ὁ Παράσχος, ὁ Λεωνίδας Δεληγεώργης, ὁ Βλάχος, ὁ Βυζάντιος, ὁ Δραγούμης, ὁ Φιλήμων καὶ τόσοι ἄλλοι οἵτινες σήμερον μὲ λευκὰς κόμας μελαγχολικοὶ ἢ πολυάσχολοι διέρχονται τοῦ βίου τὴν κατωφέρειαν. Οἱ βαυαροὶ ἰδιοκτῆται εἶχον ἐξελληνισθῇ πλέον, ἀλλ' ὡς ἐκ τούτου τὸν ζῦθον τὸν εἶχεν ἀντικαταστήσῃ ὁ ρητινίτης. Ἐν τούτοις ὁ Παράσχος, ὅστις εἰς ἐν ποίημά του ἀναφέρει μίαν ἀπὸ τὰς νυκτερινὰς ἐκεῖνας διασκεδάσεις, ἐπὶ τὸ πολυτετέστερον παριστᾷ τὴν ἀθηναϊκὴν ρετοῖνα ὡς ἀφρίζοντα καμπανίτην. Δι' ὄνομα Θεοῦ, μὴ πιστεύετε ποτὲ τοὺς ῥωμαντικοὺς ποιητάς. Ἡ ἱστορία δὲν ἔχει θέσιν εἰς τοὺς στίχους των. Ὁ καμπανίτης τότε ἦτο ποτὸν γνωστὸν ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τὰς μεταφράσεις τῶν μυθιστορημάτων μόνον, οἱ δὲ ὑμνήσαντες αὐτὸ ποιηταὶ εἶνε ζήτημα ἂν τὸν εἶχον θέσιν εἰς τὰ χεῖλη των. Μόνον οἱ συχνάζοντες ἢ εἰς τὰ ἀνάκτορα ἢ εἰς τὰ μέγαρα τῶν πρεσβειῶν, ἢ εἰς τοὺς χοροὺς φαναριωτικῶν οἴκων ἠδύναντο νὰ δοκιμάσωσι τοῦτον. Ὁ ρητινίτης λοιπὸν ἦτο ὁ κυριαρχῶν οἶνος εἰς τὰς διασκεδάσεις τῆς ἀθηναϊκῆς νεολαίας, ἥτις μόλις μετὰ δυσκολίας ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ ὀλίγας σφάντσιας διὰ τὰς διασκεδάσεις τῆς. Ἐν τούτοις καὶ μὲ τὸν ρητινίτην διασκεδάζει τις ὅπως καὶ μὲ τὸν καμπανίτην. Ἡ ποιότης τοῦ οἴνου δὲν φέρει τὴν φαιδρότητα. Ἡ νεότης τὴν προκαλεῖ, καὶ ἡ νεολαία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθωνος, τρεφόμενη ἀπὸ τὰς ἱπποτικὰς ἰδέας τῶν μυθιστορημάτων τοῦ Δουμᾶ, συμπεριφέρετο ὅπως οἱ ἥρωες τοῦ μυθιστοριογράφου τούτου, γελοιογραφοῦσα τὸν Πόρθον καὶ τὸν Ἀρτανιάν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης χρονολογεῖται τὸ μοῦσι κρεμάμενον εἰσέτι ὡς ἀνάμνησις τῶν χρόνων ἐκείνων εἰς ὑποτρεπούσας πλέον σιγῶνας καὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀπάνθισμα εἶνε ἡ καθαρεύουσα στομφολογία.

Οὕτω τὰς κλαπαδόρας τῶν βαυαρῶν καὶ τοὺς χοροὺς διεδέχθησαν τὰ ἑλληνικὰ ᾄσματα τοῦ Μαντζάρου καὶ τοῦ Ξύντα, τὰς δὲ εὐωχίας τῶν πρώτων ἐκείνων ἀξιωματικῶν, τὰ ἑλληνικὰ ζεύγια, ὅπου ἤκούοντο λόγοι ἐπαναστατικοί, καὶ ἐξεφύροντο ξεθωριασμένοι οἱ λόγοι τοῦ Δαντῶν καὶ τοῦ Σαῖν-Ζούστ.

Πρό τινος συμπεριεπάτουν μεθ' ἐνὸς τῶν νέων ἐκείνων, τοῦ κ. Παράσχου, ζητῶν ἀπ' αὐτὸν τὸν ἴδιον νὰ λάβω τὰ χρώματα καὶ ζωγραφίσω τὸ *πράσινο δένδρι*, ὅτε δὲ τὸν ἠρώτησα περὶ αὐτοῦ, εἶδον νὰ ἡλεκτρισθῇ ὁ ποιητὴς καὶ μὲ τὸν διακρίνοντα αὐτὸν βρυχηθμόν, ἐφώνησεν :

— Ἀ, τί χρόνια ἦσαν ἐκεῖνα· αὐτὴ ἦταν ζωὴ, μὲ πόθους καὶ ὄνειρα.

— Ἀλλὰ ὄχι καὶ μὲ καμπανίτην, τῷ προσέθεσα.

Οἱ ἀρχαῖοι ἐκεῖνοι θαμῶνες ἐνθυμοῦνται ὅτι ἐκεῖ ἀνεγνώσθησαν τὰ πρῶτα ποιήματα τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου, τοῦ Παπαρηγοπούλου, τοῦ Βασιλειάδου, τοῦ Βλάχου, τοῦ Ἀλεξάνδρου Βυζαντίου. Καὶ ἀπὸ τὸν κῆπον τοῦτον μετέβαινον εἰς τοῦ Κεραμᾶ τὸ Ζαχαροπλαστεῖον ὅπερ ἔκειτο κάτωθεν τῆς οἰκίας Παχύ, καλούμενον *κεραμικόν*· καὶ ἐκεῖ κατηνύαζοντο αἱ πατριωτικαὶ ἐξάψεις εἰς τὴν θέαν ἐνὸς, λησμονηθέντος πλέον γλυκύσματος, τοῦ ἀθανάτου *τριγώνου*.

Εἰς πολὺ νεωτέραν ἐποχὴν, περὶ τὰ 1850, εἶχεν ἐγερθῇ ἐκεῖ ἐν τῷ κήπῳ τῶν Μουσῶν, τὸν γνωστότερον ὑπὸ τὸ ὄνομα «Κῆπος τοῦ Κλαυθμῶνος», τὸ μικρὸν ἐκεῖνο καφφενεῖον μὲ τὴν κελαρύζουσαν κρήνην του, ὅπερ πρὸ δύο ἀκόμη ἐτῶν ὑφίστατο, καὶ ὅπου εὗρισκον καταφύγιον τὰ σμήνη τῶν πεπαυμένων ὑπαλλήλων, οἵτινες ἐκεῖ ἐκαραδόκουν τὴν διέλευσιν βουλευτοῦ τινος, μεταβαίνοντος πρὸς ρουσφετολογίαν εἰς τὰ πλησίον ὑπουργεῖα καὶ ἐπαράδερνον ἐκεῖ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, προσδοκῶντες πεντηκοντάδραχμόν τινα θέσιν. Οἱ στεναγμοὶ τῶν πειναλέων θεσιθῆρῶν ἔδωκε τὸ θλιβερόν ὄνομα εἰς τὸν κῆπον ἐκεῖνον τοῦ πρώτου ἀνακτόρου, ἐκεῖ μέσα ἀνέβλυσε καὶ ἔλαβε τὴν ἀρχὴν τῆς καὶ τὴν σημερινὴν σημασίαν του ἡ λέξις *παυσαρίας* μὴ ἀναφερομένη εἰς τὰ ἀρχαιότερα λεξικά, ἡ παρουσία δὲ τῶν παυσανιῶν ἀπέδιωξεν ἐκεῖθεν τὰς Μούσας, τὸ ὄνομα τῶν ὁποίων ἔφερεν ὁ πενιχρὸς ἐκεῖνος κῆπος. Τὸ θέρος ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν δένδρων τοῦ διημέρειον οἱ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν μετατιθέμενοι διδάσκαλοι, ἐξ οὗ *δασκαλοπάζαρον* ἐκλήθη οὗτος, κατ' ἀπομίμησιν ἐνὸς ἄλλου *παζαρίου* κατὰ πᾶσαν δευτέραν ὀργανιζομένου ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Θησείου. Τὸ καφφενεῖον ἐκεῖνο κατεδαφίσθη, οἱ παυσανίαι ἐφυγαδεύθησαν ἐκεῖθεν καὶ τοὺς ἀντικατέστησαν οἱ ἵπποι τῶν προσκεκολλημένων εἰς τὴν ἀστυνομίαν χωροφυλάκων.

••

Τὰ κέντρα ἐν τούτοις ἀπὸ τῆς Ἱερᾶς Ὀδοῦ εἶχον μετατεθῇ ἀπὸ τοῦ 1845. Νέα καφφενεῖα ἀνεφαίνοντο. Τὸ καφφενεῖον τῆς

Ὡραίας Ἑλλάδος εἶχεν ἀνοιχθῇ πλέον εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Ἑρμοῦ καὶ Αἰόλου, ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ κατωτέρω. Ἡ κυρία Ρομπήρ εἶχεν ἀνοίξει τὸ ἰδικόν της ἀπέναντι τῆς Ἀγίας Εἰρήνης καὶ ἐκεῖ, ὅπου εὐρίσκεται σήμερον τὸ πιλοπωλεῖον τοῦ κ. Κατσιμπαλή, παρ' αὐτῷ δὲ ὑπῆρχε τὸ καφφενεῖον τῆς «Ἀνατολῆς». Ἡ πόλις ἐξετείνετο μέχρι τῆς πλατείας τῆς Τραπεζῆς, ἀλλὰ καὶ πέραν αὐτῆς ὑπῆρχον κέντρα καφφενεῶν. Ἐκεῖ ὅπου εἶνε σήμερον ἡ οἰκία τοῦ Ἰσχομάχου ὑπῆρχε τὸ Τίβολι, καὶ παρ' αὐτῷ τὸ Πασίλυπον, καὶ εἰς τὰ Χαυτεῖα τὸ καφφενεῖον τῶν *Eὐ φρογούτων*, ἐνῷ ὅπισθεν αὐτῶν ἐξετείνοντο ἀγροὶ καὶ ἀμπελῶνες. Τὰ καφφενεῖα ταῦτα ὑπηρετοῦντο ἀπὸ νεανίσκους κραυγάζοντας μὲ ὅλην τὴν δύναμιν τῶν φωνητικῶν των ὀργάνων τὸν *γιαβάσιχον* καὶ τὸν *βαρὺν γλυκόν*. Ἀφ' ἧς ἐπήχθησαν τὰ καφφενεῖα ταῦτα ἤρχισαν νὰ μεταβάλλωνται εἰς κέντρα καὶ νὰ δέχωνται τὰς ἐπισημότητας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τὸ σημερινὸν καφφενεῖον ἀπόλεσε πλέον τὴν σημασίαν ἣν εἶχεν ἄλλοτε. Τότε κατεῖχε τὴν θέσιν τῶν Κουρείων τῆς Ἀρχαιότητος. Ἦσαν τὰ δημόσια ἐντευκτήρια, εἰς ἃ συνηθροίζοντο ἄπειροι ἄνθρωποι αἰσθανόμενοι ἄρρητον θέλγητρον νὰ διαμένωσιν ἐντὸς τῶν αἰθουσῶν των, νὰ παίζουν τὴν *κορτσίαν* των ἢ τὸ *σκαμπίλι* των, τὸ *ταῦλι* καὶ εἰς τὰ πολυτελέστερα *σκάκι* καὶ *δόμινον*, νὰ ἀναλύωσι δὲ μέχρι τῶν ἐσχάτων λεπτομερειῶν τὴν πολιτικὴν τοῦ Τρίτου Ναπολέοντος, τοῦ Παλμεστρώνος καὶ τοῦ Μετερνίχου.

Ἐντὸς τῶν αἰθουσῶν ἐκείνων ἐδημιουργεῖτο ἡ ἀντιπολίτευσις κατὰ τῶν κυβερνήσεων, καὶ ἐλάμβανον τὴν ἀρχὴν των αἱ περίεργοι ἐκεῖναι διαδηλώσεις, αἵτινες ἐκλόνισαν πολλὰς κυβερνήσεις, καὶ ἔρριψαν πολλοὺς ὑπουργούς.

Ὡς ἦτο ἐπόμενον ἡ διηνηκὴς ἐκείνη διαμονὴ ἐντὸς τῶν καφφενεῶν ἐσχημάτισε τύπους ἰδιαιτέρους, καθαρῶς καφφενειακούς, οἵτινες καὶ τοι σπάνιοι ὑπάρχουσιν ἐν τούτοις καὶ ἀπομένουν ὡς συντρίμματα τῆς παλαιᾶς ἐκείνης ἐποχῆς. Τοὺς τύπους τούτους δέον ν' ἀναζητήσῃ τις οὐχὶ εἰς τὰ σημερινὰ μεγάλα καφφενεῖα, ἀλλ' εἰς τινὰ ἀρχαῖα ἀφανῆ πλέον ζαχαροπλαστεῖα, εἰς τὸ *καφφενεῖον τῶν γερόντων*, πρεσβύτας πλέον μὴ ἀποβαλόντας ὅμως τὴν ἔξιν τῆς καθημερινῆς μεταβάσεως εἰς τὸ καφφενεῖον, ἐνθα ἐπὶ ὥρας φιλοσοφοῦσι μὲ τὰς πολιτικὰς τοῦ Ἀγαθαγγέλου προφητείας. Εἰς ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν οἱ τύποι οὗτοι διεκρίνοντο ἀπὸ τὰ ἀκανόνιστα γένεια των, διότι σπανίως ἢ φαλλίς τοῦ κουρέως ἤρχετο εἰς σχέσεις μετὰ τῆς κόμης καὶ τῶν γενείων των, καὶ ἀπὸ τὴν ζωηρότητα καὶ τὴν ὀξύθυμίαν εἰς συζητήσεις. Σήμε-

ρονποῦ νὰ εὕρη τις τοιούτους τύπους. Ὁ βίος μετήλλαξεν, ἐγένετο ζωηρότερος, αἱ δὲ αἰθούσαι τῶν καφφενείων δὲν εἶνε ἀρκεταὶ νὰ περιλάβωσι τὴν φιλοδοξίαν τῶν ἐκ πάσης γῆς Ἑλλάδος ἀφικνουμένων. Τότε ὁ βίος ἦτο ἀπλούστερος καὶ ἡ ἀπόλαυσις τοῦ καφφενείου ἔκτακτος. Μόνον ἡ μεσημβρία καὶ ἡ νύξ τοὺς ἀπέσπασκεῖθεν, τὰς λοιπὰς ὥρας τῆς ἡμέρας τοὺς διέκρινέ τις ἐπὶ τῆς ἰδίας θέσεως, ζωηρῶς φιλονεικοῦντας ἢ μελαγχολικῶς βλέποντας μέσῳ τῶν ὑελοπινάκων τοὺς ἐκεῖθεν διερχομένους διαβάτας, τοὺς κατὰ σμῆνῃ συναθροιζομένους ἄχθοφόρους καὶ τοὺς ὀνηλάτας, οἵτινες καὶ τότε, ὅπως σήμερον, ἐπώλουν ἀγριοφώνως τὸ περιεχόμενον τῶν καλάθων των. Αἱ μεγάλαι αἰθούσαι τῶν καφφενείων, ἐν καιρῷ δὲ εὐδίας καὶ τὰ ἔξω τοῦ καφφεπωλείου, ἦσαν ἀνθρώπων μεστὰ, πρὸ τῶν μικρῶν δὲ τραπεζίων οἱ καθήμενοι συνεζήτουν, ἀνεγίνωσκον, ἔγραφον οἱ μὲν ἐπιστολάς, οἱ δὲ δικηγόροι καὶ τὰς προτάσεις των, ἔστι δ' ὅτε καὶ ἤριζον πρὸς ἀλλήλους θορυβωδῶς. Καθ' ὥρισμένας περιστάσεις, ὅλη τοῦ δημοσίου ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις εἶχε πολὺ τὸ ἀπαρέσκον. Γάλλος περιηγητὴς διερχόμενος τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸ 1849 εἰσῆλθεν εἰς ἐν τῶν καφφενείων τούτων συνοδευόμενος ὑπὸ ἐντοπίου φίλου του. Αἱ περίεργοι φυσιογνωμίαι τῶν θαμῶνων τῷ ἐνεποιοῦν μεγάλην ἐντύπωσιν καὶ ἡρώτα πληροφορούμενος τίνες ἦσαν οἱ παριστάμενοι, εὗρε δὲ ὅτι μεταξύ δέκα πέντε ἐκ τούτων, οἱ ἑνδεκα ἦσαν στρατηγοί.

..

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἔζων ἀκόμη ὅλοι σχεδὸν οἱ ἄνδρες τοῦ Ἀγῶνος. Οἱ πλεῖστοι τούτων ἀφ' ἧς ἐγκατέλειψαν τὰ βουνὰ ἔνθα διητῶντο καὶ ἐμάχοντο, ἔμειναν ἀργοί· ἡ νέα τάξις τῶν πραγμάτων δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἀνάμειξιν αὐτῶν εἰς τὰ τῆς πολιτείας. Οὐχ ἦττον ὅμως διετήρουν ἀκόμη, ὡς κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐπαναστάσεως, τοὺς ἀρματωλοὺς των, οἵτινες παρηκολούθουν αὐτοὺς πανταχοῦ σείοντες τὴν φουστανέλλαν, μετὰ τῆς ἰδιαίτερας ἐκείνης χάριτος, ἣτις ἀπωλέσθη μαζὺ μὲ αὐτοὺς. Οἱ ἀγωνισταὶ ἐσύχναζον κατ' ἀρχὰς εἰς τὰ ἐν τῷ Ἀναβρυτηρίῳ καφφενεῖα, κατόπιν ὅμως μετέστησαν εἰς τὸ παρὰ τὰ Χαυτεῖα καφφενεῖον τῶν αὐτῶν φρονούντων ὅπερ εἶχεν οἰκοδομήσῃ ὁ Χαύτας, ἐξ οὗ ἔλαβε καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ἢ συνοικίαν αὐτῇ. Ὁ Χαύτας οὗτος, χαρτοπαίκτης ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐγκατεστάθη εἰς Ἀθήνας καὶ ἤνοιξε τὸ καφφενεῖον τῶν ἀγωνιστῶν εἰς τὰ σημερινὰ Χαυτεῖα, ἅτινα ἤρχιζον σχηματιζόμενα εἰς κέντρον λίαν μάλιστα θορυβῶδες. Πλησίον τοῦ καφφενείου τούτου εὐρίσκετο τὸ «Παυσίλυπον» καὶ τὸ «Τίβολι» καὶ

πλησίον αὐτῶν τὸ τῶν «εὖ φρονούντων» ὅπερ ἀπὸ πρωΐας κατε-
κλύζετο ὑπὸ τῶν ἀγωνιστῶν. Τὰ δύο πρῶτα ἐξηφανίσθησαν εἰς
τὸ μέρος ἔνθα εὐρίσκετο τὸ ἐν ἡγέρθῃ καλλιμάρμαρον τὸ μέγαρον
τοῦ Πολυτεχνείου, καὶ εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἄλλου ἢ οἰκίας τοῦ Ἰσχο-
μάχου. Ἀλλὰ τὸ τῶν εὖ φρονούντων διετηρήθη μέχρι σήμερον
καὶ τοὶ ἀλλάξαν τὸ ὄνομά του. Εἰς τὸ καφφενεῖον τοῦτο ἐσύ-
χναζον οἱ στρατηγοὶ τοῦ ἀγῶνος, οἱ ὅποιοι μετέβαινον ἐκεῖ ἵνα
καπνίσωσι τὸ τσιμποῦκι των. Τὰ τσιμπούκια ταῦτα παρετάς-
σοντο εἰς τὴν γραμμὴν παρὰ τὸ τεζάκι, πολυτελῆ ἐκ ποικίλων
καὶ εὐωδιαζόντων ξύλων, ἐστολισμένα δι' ἡλέκτρον καὶ ἀργυρό-
στικτα. Εἶχον δὲ καταστῆ πασίγνωστα, οὐ μόνον εἰς τοὺς ὑπη-
ρέτας ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς θαμῶνας, οἵτινες ἐθαύμαζον τὴν πολυτέ-
λειάν των, καὶ τοῖς ἐξηγείροντο αἱ φιλοδοξίαι τῆς ἀποκτήσεως
τοιούτων, ὡς εἰς τοὺς στρατιώτας τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τῆς
στραταρχικῆς ράβδου. Τὸ τσιμποῦκι τοῦ Δαγκλῆ καὶ τοῦ Χατζη-
πέτρου ἐθεωρεῖτο ἀπὸ τὰ κάλλιστα, μόλις δὲ ἐνεφανίζοντο εἰς τὴν
θύραν τοῦ καφφενείου, οἱ θαμῶνες — τοῦτο συνέβαινε κατὰ τὰ
πρῶτα ἔτη — ἡγείροντο ἐκ σεβασμοῦ, ὁ δὲ ὑπηρέτης μὲ παρά-
τονον φωνὴν ὑψιφώνου ἀνήγγελλε τὴν ἄφιξιν διὰ τοῦ ἱστορικοῦ :

— Τὸ τσιμποῦκι τοῦ στρατηγοῦ Δαγκλῆ, ἢ τοῦ Κλίμαχα.

Ἡ φρῶσις αὕτη εἶχε καταστῆ κοινή, διότι οἱ λοῦστροι τῆς
ἐποχῆς ἐκείνης τὴν διελάλουν ἀπομιμούμενοι τὸν περίεργον τόνον
τῆς φωνῆς τοῦ καφφεπώλου.

Εἶνε ἀξία ὥντως περιγραφῆς ἡ μεταφορὰ τοῦ τσιμπουκίου. Ὁ
ὑπηρέτης τοῦ καφφενείου ἐλάμβανε τοῦτο ἀπὸ τῆς θέσεώς του,
ὥσει νὰ ἐξετέλει κανὲν τῶν ἐπτὰ μυστηρίων, τὸ μετέφερε πρὸς
τὸν κύριόν του, ὁ ἰδιαίτερος δὲ ἐπὶ τοῦ τσιμπουκίου ὑπηρέτης ὁ
ἀκολουθῶν πάντοτε τὸν στρατηγόν, τὸ παρελάμβανε, ἐξήγεν
ἀπὸ τὸ σελάχι του καπνὸν τοῦ Ἀγρινίου, ἔθετε τοῦτον ἐπὶ τοῦ
καπνοθέτου, τὸν περιέβαλλε διὰ χάρτου καὶ κατόπιν ἔθετε πῦρ,
τότε δὲ ὁ στρατηγὸς ἐξαπλούμενος ἐπὶ τοῦ σοφᾶ ἐκάπνιζεν ἐν
πλήρει μακαριότητι, πληρῶν τὴν αἶθουσαν κυανῶν νεφυδρίων κα-
πνοῦ. Τὸ κάπνισμα προῦκάλει τὴν *κουβέρταρ*, ἧτις ἡρτύετο
συνηθέστατα μὲ εὐφυσολογίας, ἀγοραίας καὶ βωμολόχους. Ἐν τῇ
μεταξὺ ὁ στρατηγὸς ἀπέβαλλε τὰ τσαρούχια του ἐνώπιον πλη-
θόντος καφφενείου, περιέβαλλε μὲ τὰς παλάμας τὸν πόδα του καὶ
ἐπεκάθητο ἀνετώτερον ἐπὶ τοῦ σοφᾶ, ἢ ἔπαιζε τὸ *τριόμφο* καὶ
τὴν κληθεῖσαν *πρέφαν* τῶν ἀγωνιστῶν. Οἱ ἀγῶνες τῆς *πρέφας*
καὶ τοῦ *τριόμφου* ἐτελοῦντο ὑπὲρ τοῦ τίς θὰ ἐπλήρωνε τὰ κατη-
μέρια, τὴν *μπουγάτσαν* ἢ τοὺς *λουκουμάδες*, οὓς παρεσκεύαζεν

ἐν τῷ κλιβάνῳ τοῦ ὁ Γερομίχας, ὁ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀποθανὼν ἑκατομμυριοῦχος. Ἐντὸς τῶν ἑκατομμυρίων του, ἅπειροι σφάντζικαις ἀγωνιστῶν ἐνυπάρχουσι βεβαίως. Οἱ στρατηγοὶ μὲ ὅλαις τῆς χρυσοκέντηταις φέρμελαις καὶ τὰς μεταξίνους ζώνας, ἐτρύπονον εἰς τὸν φοῦρνον τοῦ Γερομίχα καὶ ἐκεῖ παρὰ τὸν ρυπαρὸν μπάγκον τοῦ ἥσθιον μετ' ἐξαιρετικῆς ἀπολαύσεως τὰ κατημέρια καὶ τὴν μπουγάτσαν, ἣ ὁποία ἐθεωρεῖτο ὡς ἕξοχον γλύκυσμα, ὁ δὲ φοῦρνος τοῦ Γερομίχα, ὁ μὴ ἀποκληθεῖς «στραταρχεῖον ἀπὸ ἄρματα γεμάτων», ἐθεωρεῖτο ὡς ἐντευχτήριον λίαν εὐπρεπές. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ἦτο τι ἀσύνηθες ἢ εἰσόδος στρατηγοῦ εἰς τὸ παρὰ τὰ σκαλάκια γιατσάδικον, οὐδὲ ἡδύνατο νὰ παραξενευθῇ τις ἂν ἔβλεπε τοῦτον τρώγοντα τὸ γιάτσο ἐντὸς ὠοθήκης, ἣ γερουσιαστὴν τινα παίζοντα τὸ κοκκαλάκι πρὸ τοῦ ταβλαῖ ἡπειρώτου στραγαλοπώλου. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν ἀξιόπιστων ἀνδρῶν ὁ διερχόμενος τὴν Παλαιὰν Ἀγοράν, διέκρινε πλησίον τῆς φουρνοῦς τοῦ ὑπαίθριου μαγείρου τῶν σπληνεντέρων, νὰ τρώγῃ, μεταχειριζόμενος τοὺς δακτύλους τοῦ ἀντὶ περόνης, καὶ ὁ γερουσιαστής καὶ ὁ στρατηγὸς καὶ ὁ πρῶτον ὑπουργὸς καὶ ἕτερα ἐπίσημα πρόσωπα, τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο ἔδесμα τὸ καλούμενον μπουμπάρι. Οἱ ὑπαῖθριοι οὗτοι μάγειροι δὲν ἐξηφανίσθησαν εἰσέτι· μένουσι ἐκεῖ εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν ἀκολουθοῦντες τὸ πατροπαράδοτον ἐπάγγελμά των, καὶ ρινοφῶνως ἐξυμνοῦντες τὸ περιεχόμενον τοῦ ταψίου των. Ἡ πελατεία των μόνον ἥλλαξεν ἕκτοτε. Τοὺς γερουσιαστὰς καὶ τοὺς ὑπουργοὺς διεδέχθησαν οἱ ὑποδηματοκαθαρισταὶ καὶ οἱ ἐκ Δημητσάνης ἐμβαλωματίδες—διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν τὴν ἐκκαθαρισθεῖσαν λέξιν—, οἵτινες περιφερόμενοι περὶ τῶν ἐντὸς λίπους τσιτσιρίζοντων ἐντοσθίων βοδὸς προσηλοῦσι λαίμαργα βλέμματα καὶ κροταλίζουσιν ἐπὶ τῶν οὐρανίσκων των τὴν γλῶσσαν, ἀνακρούοντες οὕτω τῆς εὐωχίας τὸ προανάκρουσμα.

..

Ἐν τῇ πρωτευούσῃ ὑπῆρχον καὶ ἕτερα καφφενεῖα ἐγκατεσπαρμένα τῇδε χάκεισε. Ὑπῆρχεν εἰς τὴν βρύσιν τοῦ Λέκα ἓν, σωζόμενον εἰσέτι, ἔνθα ἐσύχναζον τότε οἱ φοιτηταί, δύο ἄλλα εἰς τὴν Πλάξαν, τὸ γνωστὸν τοῦ Μεταξᾶ ὑπὸ τοὺς στύλους τοῦ Ὀλυμπίου Διός, καὶ τὸ καφφὲ τσουράπ ὅπερ εὐρίσκετο, ἔνθα καὶ σήμερον, ὑπὸ τὸν βράχον τοῦ Λυκαβητοῦ. Ἄλλ' ἐκεῖνο, ὅπερ πάντων τῶν ἀθηναϊκῶν καφφενείων ἐπὶ τεσσαρακονταετίαν ἐδέσποσεν, ἦτο «τὸ Καφφενεῖον τῆς Ὠραίας Ἑλλάδος». Τοῦτο ἰδρύθη κατὰ τὸ 1839 ὑπὸ τινος Ἰταλοῦ Σάνδου καλουμένου, κατόπιν

ὅμως διηύθυνε τοῦτο ὁ Βενετσάνος, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν δὲ αὐτοῦ ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς ἀκμῆς του. Τὸ ἀναμιμνησκόμεθα ἀκόμη, μετὰ τὰ λαυριακά, ἐν παρακμῇ, μὴ συχναζόμενον πλέον ὑπὸ τῶν ἀπειραριθμῶν πελατῶν του, ἀλλὰ διατηροῦν ἀκόμη τὴν ἀρχικὴν φυσιογνωμίαν του. Κείμενον εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Ἑρμοῦ καὶ Αἰόλου κάτωθεν τῆς οἰκίας τοῦ Βρυζάκη, εὐρίσκετο ἀκριβῶς ἐν τῷ κέντρῳ τῆς τότε πρωτευούσης, κατὰ φυσικὸν δὲ λόγον ἐκεῖ συνέρρεον, ἀπὸ ὅλων τῶν συνοικιῶν τῆς πόλεως, οἱ ζητοῦντες ἀναψυχὴν καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ μάθωσι τὰ νέα τῆς ἡμέρας. Ἐκεῖ συνηθροίζοντο ὅλαι αἱ τάξεις τῆς πόλεως καὶ ὅλα τὰ επαγγέλματα. Εἰς τὰ ἀπέριττα καθίσματα, καὶ εἰς τοὺς μαύρους καναπέδες τοῦ καφενείου, ἐκάθηντο παντὸς εἶδους ἄνθρωποι, ἔμποροι, ἐπιστήμονες, βουλευταί, γερούσιασταί, πρῶν ὑπουργοί, στρατηγοί, δημοσιογράφοι, ὑπάλληλοι, ἐκεῖ δὲ ἡ δύνατο ὁ θέλων νὰ πληροφορηθῇ τὴν κοινὴν ὁλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος γνώμην. Ἐκεῖθεν ἐξήρχοντο τὰ νέα, ἅτινα διεσπείροντο καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Εἶχεν ἡ «Ὠραία Ἑλλάς» τὸ μονοπώλιον ὅλων τῶν εἰδήσεων καὶ ἀνεπλήρου τὰς στήλας τῆς ἐφημεριδογραφικῆς χρονογραφίας. Ἐντὸς τῶν αἰθουσῶν αὐτῆς ἔσπευδον οἱ διημερεύοντες ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ἀνήγγελλον τὰς ἐν αὐτῇ συζητήσεις, αἵτινες ἐπανελαμβάνοντο ἐκεῖ μέσα καὶ ἐσχολιάζοντο οἱ λόγοι τῶν ρητόρων, οὕτω δὲ ἐμορφοῦτο ἡ κοινὴ γνώμη. Καὶ οὐ μόνον τὰς ἐσωτερικὰς εἰδήσεις ἀλλὰ καὶ τὰς ἐξωτερικὰς, ἐκεῖ μόνον ἡ δύνατο νὰ πληροφορηθῇ τις. Τηλεγραφικὰ πρακτορεῖα δὲν ὑπῆρχον τότε. Καθ' ὅλας δὲ τὰς Ἀθήνας μόνον ἐν αὐτῷ εὐρίσκοντο αἱ γνωσταὶ τότε ἐν Ἑλλάδι εὐρωπαϊκαὶ ἐφημερίδες, «Ἡ Ἀρκτος τῶν Βρυξελλῶν», «ἡ Ἐφημερίς τῶν Συζητήσεων», «ἡ Γερμανικὴ Ἐφημερίς τῆς Αὐγούστης» καὶ τῆς Ἰταλικῆς, κατόπιν δὲ «ἡ Κλειώ» καὶ «ἡ Ἡμέρα» τῆς Τεργέστης. Ἐκ τῶν ἐφημερίδων τούτων γενεαὶ ὁλόκληροι ἐμάνθανον τὰ συμβαίνοντα ἐν Εὐρώπῃ, ὡς γενεαὶ ὁλόκληροι ἐκεῖ μέσα ἐρόφησαν τὸν ἐρατεινόν των, ὡς ἐκαλεῖτο ἐπὶ τὸ ποιητικώτερον τὸ μέλαν τῆς Μέκας ποτόν. Ἀλλὰ ἐκεῖ μέσα ἐπίσης, πολλοὶ εἶχον δημιουργήσῃ τὸ μέλλον των καὶ ἀπέκτησαν φήμην ἀναπτύσσοντες τὰς ἰδέας των, καὶ συζητοῦντες ἀπνευστεῖ περὶ πάντων, ἀγνοοῦντες πολλάκις τί ἔλεγον καὶ τί ἐζήτουν. Ὅ,τι καὶ ἂν ἔλεγον, θὰ εὕρισκον πάντοτε ὧτα πρόθυμα νὰ τοὺς ἀκούσουν καὶ στόματα προθυμότερα νὰ τὰ διαλαλήσουν, ἀπὸ τοῦ καφενείου δ' ἐκείνου οὐχὶ ὀλίγοι ἀνῆλθον εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἐγένοντο ὑπουργοί, αἱ δὲ παλαιούσαι ἀντίθετοι πολιτικαὶ μερίδες διεμοίραζον τὰς δυνάμεις των μεταξύ τῆς Βουλῆς καὶ τῆς «Ὠραίας Ἑλλάδος». Πλεῖστα πολιτικὰ γεγονότα, ἀνα-

τροπαί κυβερνήσεων, παύσεις καὶ παραιτήσεις ὑπουργῶν, ἐκείθεν ἔσχον τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ *κούνημα* τοῦ 1862 ἐκεῖ μέσα παρεσκευάσθη καὶ διενηργήθη. Οὕτως ἡ *Ὁραία Ἑλλάς* μετεβάλλετο εἰς λέσχην Ἰακωβίνων καὶ Καρβονάρων, τὸ δὲ ὄνομα τοῦ καφφενείου τούτου ἐγένετο γνωστὸν καὶ πέραν τῆς Ἑλλάδος ἀκόμη, καὶ ἡ φήμη του δὲν ἐξηλείφθη εἰσέτι. Ἐν τῇ αἰθούσῃ του ἔκαιοντο αἱ μὴ ἀρεσταὶ τῷ δήμῳ ἐφημερίδες καὶ ἔξωθεν αὐτοῦ ἐπεδοκιμάζοντο ἢ ἀπεδοκιμάζοντο αἱ πράξεις τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθωνος. Ὅσάκις διήρχοντο οἱ Βασιλεῖς μετὰ ἐπίσημόν τινα πρᾶξιν, ἐὰν οἱ θαμῶνες τοῦ καφφενείου τούτου ἀπεκαλύπτοντο καὶ ἐχαιρέτων τοὺς βασιλεῖς, κατεφαίνετο ἡ ἐπιδοκιμασία τῆς κοινῆς γνώμης, ἂν ἔμενον ἀμέριμνοι, ἐδεικνύετο ἐπισήμως ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη ἀπέκρουε τὰς πράξεις τῆς Βασιλείας. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Βασιλείας τοῦ Ὁθωνος, διηγεῖται αὐτόπτης μάρτυς, ὅτι οἱ ἀργόμισθοι ἐκεῖνοι τῶν καφφενείων ἀπαθεῖς καὶ ἀμέριμνοι οὐδὲ προσηγείροντο κατὰ τὴν διάβασιν τῶν ἀνάκτων. Τοῦτο ἐγένετο γνωστὸν ἐν τῇ πόλει καὶ ἐσημειοῦτο ὡς σπουδαῖον γεγονός, προσιωνίζον τὴν μετ' ὀλίγον ἐπελθοῦσαν ἀνατροπὴν τῆς χρηστῆς ἐκείνης δυναστείας. Οὕτως ἡ *Ὁραία Ἑλλάς* ἦτο τὸ βαρόμετρον τῆς κοινῆς γνώμης, διὸ πάντες οἱ πολιτικοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχον τοὺς πράκτοράς των, οἵτινες προσεπάθουν νὰ ποιήσωσι προσηλύτους. Ἐκεῖ διημέρευον οὗτοι καὶ ἐμισθοδοτοῦντο παρὰ τοῦ δημοσίου ταμείου, ἵνα ἐνθαρρύνωσι τοὺς ὑπὲρ τῶν πατρῶνων των λαλοῦντας καὶ ἀντικρούωσι τοὺς κατ' αὐτῶν λέγοντας. Ἀλλὰ δὲν ἦτο τόσο ἐιρηνικὴ πάντοτε ἡ πολιτικὴ αὐτῶν ἀποστολὴ ἐν τῷ καφφενείῳ. Συχνάκις αἱ *μαγκούραι* ἐλάβανον ἐνεργὸν μέρος ἐφαρμοζομένου τοῦ ρητοῦ «ὅπου δὲν πίπτει λόγος, πίπτει ράβδος», ἡ ὑψηλὴ δὲ ρητορικὴ κατέληγεν εἰς τὰς ράχεις τῶν φλογερῶν ἀντιπάλων. — Ἐδῶ ἀνοίγομεν μίαν παρένθεσιν. — Ἡ *μαγκούρα*, ὅπως ὁ καφφενέας, ὅπως ὁ ναργιλές καὶ τὸ τσιμποῦκι, κατέχει ὅλως ἐξαιρετικὴν σημασίαν διὰ τὴν ἐποχὴν, ἣν σκιαγραφοῦμεν. Ράβδος ἡ *μαγκούρα*, προσομοιάζουσα ροπάλῳ μᾶλλον, κυρτὴ πρὸς τὰ ἄνω ὀλίγον, ἦτο ὁ ἀπαραίτητος σύντροφος τοῦ θενδῆποτε τῆς Ἑλλάδος ἀφικνουμένου ἐν Ἀθήναις. Δι' αὐτῆς ὑπεστήριζεν ὁ συνταγματικὸς πολίτης τὰς δοξασίας του, καὶ ὁ γέρων ἀγωνιστής, ὁ λαμβάνων πέντε δραχμάς ὡς σύνταξιν, προσαρμόζων εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς *μαγκούρας* τὸν ἥλον, ἤχρυσεν τὰς ἐπὶ τοῦ πεζοδρομίου γόπας, ὡς ἐκαλοῦντο τότε τὰ ἀποσίγαρα. Τῆς *μαγκούρας* ἡ δόξα παρῆλθεν ὡς μετέλλαξαν καὶ ἐλεπτύνθησαν οἱ ἄνθρωποι, μετέλλαξαν καὶ ἐλεπτύνθησαν καὶ αἱ ράβδοι των. Σήμερον δὲν παίξει πλέον τὸν ἀρχαῖον τῆς ρόλον

«ἄλλοι χρόνοι, ἄλλα πτηνὰ» λέγει ὁ Χάινε· «ἄλλοι χρόνοι, ἄλλα ῥάβδοι» προσθέτομεν καὶ ἡμεῖς. Αἰωνία της ἡ μνήμη. Τότε ὅμως αἱ μαγκοῦραι τῶν ὀργάνων ἀξέστων ὑπουργῶν ἐπέβαλλον φίμωτρον εἰς τοὺς λαλιστάτους πολιτικολόγους καὶ τότε σκηναὶ βανδαλικάι συνέβαινον ἐντὸς τοῦ καφφενείου ἐκείνου. Οὐχὶ σπανίως σμήνη μετημφισμένων ἀστυνομικῶν κλητῆρων εἰσώρμων εἰς τὸ καφφενεῖον καὶ πάλλοντες τὰ βούνερα ἐπετίθεντο καὶ ἐμαστίγουν μετ' ἀγριότητος τοὺς μᾶλλον ἀτιθάσσους τῶν ἀντιπολιτευομένων, αἰμοφύρτους δὲ καὶ μωλωπισμένους τοὺς ἐξῆγον ἐκεῖθεν, ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν πολιτῶν, οἵτινες δεινοὶ εἰς λόγους ἐτρέποντο εἰς φυγὴν, ὅσάκις προέβαλλε τὴν ἀπειλητικὴν της μορφήν ἡ μαγκοῦρα.

..

Ὁ διαβαίνων σήμερον ἐκεῖθεν καὶ βλέπων τὸ πεζὸν κατάστημα ἐριούχων, μελαγχολικῶς ἀναμιμνήσκεται τὸ ποιητικὸν καφφενεῖον καὶ ἐνθυμεῖται τὰς εἰκόνας του, τὰς παριστανούσας μάχας τινὰς τοῦ Ἰταλικοῦ πολέμου, πρόσωπα καὶ πράγματα, μορφάς γερόντων καὶ μορφάς, γηρασάντων πλέον, νέων τῆς τότε ἐποχῆς, ἐξ ὧν τοὺς μὲν παρέσυρε τοῦ νεωτερισμοῦ τὸ ρεῦμα, ἄλλους δὲ κατρεχύλησεν εἰς τὸν τάφον ὁ θάνατος. Ὁ περίφημος Θανάσης, ὁ κομίζων τὸν καφφῆ-σερβίτσιο, κατέληξεν εἰς τὸ πτωχοκομεῖον καὶ ἐκεῖ ἀπέθανε. Δὲν ἐπιφαίνεται δὲ ἡ μορφή τοῦ κυρτωθέντος ἐκεῖ φουστανελλοφόρου, ὅστις διύλιζε καὶ τὰ τελευταῖα μυστήρια τῆς διπλωματίας οὐδὲ προβάλλει ἡ πελωρία γαστήρ, ὁ ὑψηλὸς πῖλος, ὁ τεράστιος μύσταξ καὶ τὸ περιέργον μπουρνούζι τοῦ κ. Στεφανίδου, τοῦ μετὰ τῆς αὐτῆς εὐκολίας ἀπαγγέλλοντος στίχους τοῦ Ὀμήρου καὶ εὐτραπέλους βωμολοχίας, ἀπὸ ἐκείνας, αἵτινες ἔκαμον τὰς μὲν κυρίας νὰ ἐρυθριῶσι τὸ δὲ καφφενεῖον νὰ πληροῦται γελώτων. Οὐδὲ διακρίνει τις τὸν γίγαντα ἐκείνον, ὅστις ἐντὸς τοῦ καφφενείου εἶδε λευκαθέντα τὰ γένειά του, ἀλλὰ μὴ ἀπολέσαντα οὔτε τὴν ζωηρότητα, οὔτε τὴν φλόγα ἐν τῇ συζητήσει του, καὶ ὅτε τῶν καφφενείων αἱ συζητήσεις εἶχον ἐξατμισθῇ πλέον. Οὐδὲ βλέπει ἐκεῖ πλέον ἀδολεσχοῦντας καὶ τυρβάζοντας ὅλους ἐκείνους τοὺς περιέργους τύπους μὲ τὸ σάλι εἰς τοὺς ὤμους, μὲ τοὺς ὑψηλοὺς πῖλους καὶ τὰς μακρὰς ρεντιγκότας, μὲ πόλκα τὰ μαλλιά, τοὺς ἀναμένοντας ἐκεῖ τὴν πτώσιν τῆς κυβερνήσεως, ἵνα ἀρπάσωσι θέσιν τινά, ἢ ἐν πυρετῷ κινουμένους καὶ φωνάζοντας ὅλους ἐκείνους, οἵτινες ὑπῆρξαν τὰ θύματα τῶν λαυρεωτικῶν μετοχῶν. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ τύποι ἐξηφανίσθησαν, ἀλλ' ὅμως οὗτοι ἔδιδον ἰσχυρὰν φυσιογνωμίαν καὶ ἰθαγενῇ χρωματισμὸν εἰς τὸ καφφενεῖον τοῦτο.

Ἄλλ' ὅμως παρὰ τὰ μελανὰ ἐκεῖνα τραπέζια, ἐφ' ὧν ἀπὸ ριθμοῦντο τὰ καπίκια τῆς πρέφας, ἐκαθέσθησαν μεγάλοι Δοῦκες, περιηγούμενοι τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ ψευδώνυμα, περιφανεῖς συγγραφεῖς, πρεσβευταί, πεφημισμένοι περιηγηταί· ἐκεῖ ἔπιον τὸν καφφέν καὶ ἀνέγνωσαν τὰς εὐρωπαϊκὰς εἰδήσεις των, ἐκεῖ ἐπίσης καθ' ἣν ἐποχὴν ἤχμαζεν ἡ ληστεία, ἀφίνοντες τὰς ράχεις τῆς Πάρνηθος καὶ τὴν λερὴν φουστανέλλαν των κατήρχοντο οἱ Κυριάκοι καὶ ὁ Κίτσος ὁ λεβέντης ὁ ἀρχιληστής, περιβεβλημένοι εὐρωπαϊκὴν ἐνδυμασίαν, καὶ ἀνemiγνύοντο μετὰ τῶν θαμιστῶν τοῦ καφφενείου, ἔπιον τὸν καφφέν των καὶ ἔπαιζον εἰς τὸ μονάκριβον τότε ἐν Ἀθήναις ὑπάρχον *μπιλιάρδο* τὴν *μπάτσικά* των. Ἡ παρακμὴ τοῦ καφφενείου τούτου εἶχεν ἀρχίσῃ μετὰ τὴν κρητικὴν ἐπανάστασιν. Ἀλλὰ ἡ φήμη καὶ ἡ συνήθεια τῶν παλαιῶν του θαμῶνων τὸ διετήρουν ἀκόμη. Ἀλλοτε ὅσα καφφενεῖα ἐτόλμησαν νὰ συναγωνισθῶσι μετ' αὐτοῦ, ὅλα κατεβλήθησαν, ἀπὸ τοῦ 1872 ὅμως ὅτε ἀνεπτύχθησαν νέα κέντρα καὶ νέα καφφενεῖα ἰδρύθησαν, παρέχοντα πλειότεραν ἄνεσιν, ἡ *Ὠραία Ἑλλάς* ἤρχισε νὰ καταβάλληται καὶ τέλος τὴν 1 Σεπτεμβρίου τοῦ 1879 ἔκλειπεν. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Βασιλείας τοῦ Ὁθωνος καὶ τοῦ Γεωργίου κατέχει τὴν θέσιν του. Ἐκεῖ ἡ ἐλληνικὴ ἐλαφρόνοια καὶ ἡ ζωηρότης ἐπεδεικνύετο ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῆς ἀπλότῃ καὶ ἐν τῇ ἀγρίᾳ αὐτῆς χάριτι. Ἡ σύγχρονος Ἑλλάς εὕρισκετο ἐκεῖ, ἔχουσα τοὺς ἀντιπροσώπους της, καὶ παρίστατο ὡς ἀληθὴς μικρογραφία. Διὰ τοῦτο ἡ μνήμη τοῦ καφφενείου τούτου ὑπὲρ πᾶν ἄλλο διατηρεῖται προσφιλὴς καὶ ἱερὰ εἰς τοὺς θαμῶνας του. Θὰ ἦτο εὐχὴς ἔργον ἂν ἡδύνατο νὰ διατηρηθῇ, ὡς τόσα ἄλλα ἱστορικὰ καφφενεῖα τῆς Ἰταλίας. Ἀλλὰ τὸ συμφέρον τοῦ ἰδιοκτῆτου δὲν ἡδύνατο νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν διατήρησιν πλέον. Αἱ Ἀθῆναι ἠσθάνθησαν ἐν τούτοις τὴν ἀπώλειαν αὐτοῦ, καὶ μοῦσα αἰθεροβάμων ἀλλὰ ρωμαλέα τὸ ἐθρήνησε περιπαθῶς, καθ' ἣν ἡμέραν ἀπεσβέσθη ἡ ἐπιγραφὴ ἐκείνη «*Kaffeneion ἡ Ὠραία Ἑλλάς*». Μετ' αὐτῆς ἀπεσβέννυντο τόσαι ἀναμνήσεις, ὁλόκληρος ἐποχὴ ἐχάνετο μετὰ τῆς «*Ὠραίας Ἑλλάδος*» ἣτις :

Μετὰ τῆς *Ἑλλάδος* πρῶτον τῆς *Ὠραίας* ἐπεφάνη
 Κ' ἔπρεπε μὲ τὴν Ἑλλάδα τὴν Ὠραίαν ν' ἀποθάνῃ . . .
 Εἰς αὐτὸ τὸ καφφενεῖον εἶδον ὡς ἐπὶ θανόντων,
 Ξεκουραζομένους ὅλους τοὺς στρατάρχας τοῦ ἀγῶνος.
 Τὸ ἐφρόνεις στραταρχεῖον ἐν ἀναχωχῇ ἀρμάτων,
 Τὸ ἐνόμιζες ἥρῳον ἀπὸ τρόπαια γεμάτων.
 Καὶ προβάλαμον συγχρόνως λαϊκῶν κοινοβουλίων . . .

Τὸ καφφενεῖον τοῦτο ἀπέθανε μὲ τὴν ποιητικὴν ἐποχὴν τῶν Ἀθηνῶν. Σήμερον τοσαῦτα ἄλλα καφφενεῖα ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Συντάγματος καὶ τῆς Ὀμονοίας εἶνε ἀσυγκρίτως πολυτελέστερα ἐκείνου, ἀλλ' οὐδέν, οὐδέν τούτων δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν «Ὡραίαν Ἑλλάδα», τὴν πεπληρωμένην ἀναμνήσεων καὶ ποιήσεως καθαρῶς ἰθαγενοῦς.

Ἀθῆναι, Ἰούλιος τοῦ 1892.

Θ. Α. ΒΕΛΛΙΑΝΙΤΗΣ

Η ΨΑΡΟΠΟΥΛΑ

ΜΙΑ ψαροπούλα καστανὴ
βλέπω 'ς τὴ βάρκα κάθε 'μέρα,
γοργὰ τὸ κόκκινο πανί
ν' ἀνοίγῃ 'ς τὸν τρελλὸν ἀέρα.

Τὸ λιμανάκι μὲ χαρὰ
ἀφίνει μόνη δίχως ἔννοια,
καὶ ρίχνει 'ς τὰ βαθειὰ νερὰ
τὰ δίχτυα τῆς τὰ μεταξένια.

Ἄχ! ψαροπούλα καστανή,
πάρε 'ς τὴ βάρκα σου κ' ἐμένα·
κι' ἂν ἴσως ψάρι δὲν φανῇ
μέσ' 'ς τὰ νερὰ τ' ἀσημωμένα,

Κι' ἂν 'δῇς τὰ δίχτυα σου ἀδειανά,
μὴν κοκκινίζῃς πεισμωμένῃ!
Τὰ μάτια σου τὰ καστανὰ
καρδιά τρελλὴ θάχουν πιασμένῃ.

[Ἐν Σ' ρφ]

Ν. ΙΩ. ΔΑΜΙΑΝΟΣ